

ความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล: เปรียบเทียบตามประมวลกฎหมายอาญา ของไทยกับต่างประเทศ*

CRIMINAL LIABILITY OF LEGAL ENTITIES: A COMPARATIVE STUDY OF THAILAND'S PENAL CODE AND INTERNATIONAL PERSPECTIVES

พระครูภาวนาโชติคุณ (กุ้ยไธ้ ชุตินธโร), พระครูโกศลธรรมมานุสิฐ (ประสิทธิ์ อัสโสโก)

Phrakhru Pavanachotikun (Kuihai Chutintharo), Phrakhru Kosondhammanusith (Prasit Asoko)

วัดถ้ำสิงโตทอง ราชบุรี

Wat Tham Singto Thong, Ratchaburi Province

Corresponding Author E-mail: sathaphorn.mana@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาถึงข้อมูลเกี่ยวกับวิวัฒนาการของแนวคิดในการรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล ซึ่งได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในหลายประเทศที่ตระหนักถึงความสำคัญในการควบคุมพฤติกรรมขององค์กรธุรกิจ โดยเฉพาะในบริบทที่องค์กรเหล่านี้ อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมอย่างกว้างขวาง การบังคับใช้มาตรการทางอาญาต่อองค์กรช่วยสร้างความเชื่อมั่นในระบบกฎหมาย ลดความเสี่ยงที่อาจเกิดกับสาธารณะ และเพิ่มความยุติธรรมในการดำเนินคดีเพื่อให้สอดคล้องกับบทบาทของนิติบุคคลที่มีต่อสังคมปัจจุบัน การศึกษาเปรียบเทียบแนวทางการลงโทษนิติบุคคลระหว่างประเทศแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างด้านวิธีการและระดับความเข้มงวดในการลงโทษ ตัวอย่างเช่น ในสหรัฐอเมริกา นอกเหนือจากโทษปรับที่สอดคล้องกับสถานะการเงินของนิติบุคคลแล้ว ยังมีมาตรการคุมประพฤติ การริบทรัพย์สิน และการลงโทษในรูปแบบอื่น ๆ ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ไขและลดใช้ความเสียหายที่องค์กรได้ก่อขึ้น ในบางกรณี อาจมีการแจ้งเตือนต่อสาธารณะหรือการให้บริการสังคมเพิ่มเติมซึ่งสะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับการรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร ส่วนในฝรั่งเศส การปรับประมวลกฎหมายอาญานับ ค.ศ. 1992 ได้กำหนดความรับผิดชัดเจนที่แยกระหว่างนิติบุคคลและบุคคลธรรมดา โดยมีอัตราโทษที่สูงขึ้นสำหรับนิติบุคคลซึ่งช่วยสร้างแรงจูงใจให้องค์กรปฏิบัติตามกฎหมายและป้องกันการกระทำผิดซ้ำ สำหรับราชอาณาจักรไทย แม้ยังไม่มีบทบัญญัติที่ระบุความรับผิดของนิติบุคคลในประมวลกฎหมายอาญาโดยตรง แต่มีกฎหมายเฉพาะที่กำหนดโทษเป็นหลัก เช่น โทษปรับ ทำให้ขาดเครื่องมือทางกฎหมายในการบังคับใช้ที่เข้มแข็งเมื่อเทียบกับ

* Received November 12, 2024; Revised December 18, 2024; Accepted December 24, 2024

ต่างประเทศ การปรับปรุงแนวทางการลงโทษให้ครอบคลุมมากขึ้นอาจช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการควบคุมและป้องกันพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนิติบุคคล

คำสำคัญ: ความรับผิดชอบทางอาญา; ประมวลกฎหมายอาญา; นิติบุคคล

Abstract

This article explores the evolution of the concept of corporate criminal liability, which has gained widespread acceptance in many countries that recognize the importance of regulating corporate behavior. Particularly in cases where corporations may have significant economic and social impacts, the enforcement of criminal measures against corporations strengthens public trust in the legal system, mitigates potential public risks, and enhances fairness in legal proceedings in alignment with the modern corporate role in society. A comparative study of corporate punishment approaches across countries reveals differences in the methods and severity of sanctions. For instance, in the United States, beyond fines that align with the financial status of the corporation, there are probation measures, asset forfeiture, and other forms of penalties aimed at redressing harm caused by corporate actions. In some cases, corporations may also be required to issue public notices or engage in community service, reflecting commitment to social responsibility. In France, the amendment of the Criminal Code in 1992 established clear corporate liability distinct from individual liability, with higher penalty rates for corporations, thereby encouraging adherence to legal standards and preventing repeated offenses. In the Kingdom of Thailand, although the Criminal Code does not directly address corporate liability, specific laws impose penalties, primarily in the form of fines. This approach, however, lacks the robust legal mechanisms for enforcement seen in other countries. Expanding the scope of corporate penalties could improve the effectiveness of controlling and deterring inappropriate corporate conduct.

Keywords: Criminal Liability; Criminal Code; Legal Entity

บทนำ

นิติบุคคลเกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของบุคคลหลาย ๆ คน เพื่อประกอบธุรกิจการค้า หรือเพื่อกระทำการใด ๆ ภายใต้วัตถุประสงค์ที่จัดตั้งขึ้นมา โดยกฎหมายได้สมมติบุคคล ที่มารวมกลุ่มดังกล่าวขึ้นเป็นบุคคลประเภทหนึ่ง และเรียกกลุ่มบุคคลนั้น ๆ ว่า “นิติบุคคล” (ณรงค์ ใจหาญ, 2555) อีกทั้งกฎหมายยังได้กำหนดให้นิติบุคคลดังกล่าวมีสิทธิและหน้าที่ เฉกเช่นเดียวกันกับบุคคลธรรมดา (บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ, 2549) แต่นิติบุคคลก็หาสิทธิและ หน้าที่เช่นเดียวกันกับบุคคลธรรมดาในทุกเรื่องไม่ แม้กฎหมายจะสมมติให้นิติบุคคลเป็น บุคคลเช่นกัน แต่โดยสภาพของนิติบุคคลแล้ว ก็ไม่อาจมีสิทธิและหน้าที่เฉกเช่นเดียวกันกับ บุคคลธรรมดาทุกประการแต่ประการใด (สมชาย ชูวัฒนศิริ, 2558)

ความหมายของคำว่า “นิติบุคคล

คำว่า “นิติบุคคล” มีนักกฎหมายหลายท่านได้ให้คำอธิบายความหมายของคำ ดังกล่าวไว้ ซึ่งมีความหมายคล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกัน ดังนี้

1. กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระปณมจารย์แห่งกฎหมายไทยได้ทรงเรียก “นิติ บุคคล” ที่สมมติขึ้นว่า ไม่ใช่เป็นคนจริง ๆ ไม่มีสภาพเหมือนอย่างบุคคลธรรมดา ไม่มีตัวตน ไม่มีชีวิต ไม่มีจิตใจ บุคคลในกฎหมายนั้น คือ คน ๆ เดียว ถ้าผู้คน ถ้าหมู่ทรัพย์ก็ได้ที่มี อำนาจอันชอบธรรมได้ ถ้าจะพูดห้วน ๆ ก็ว่าที่มาเป็นโจทก์ได้ในศาล (กรมหลวงราชบุรี ดิเรกฤทธิ์, 2470)

2. หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ดร.ปรีดี พนมยงค์) ได้อธิบายว่า “นิติบุคคล” ได้แก่ คณะบุคคลหรือกองทรัพย์สินที่รวบรวมกันเข้าตั้งขึ้น มีสภาพเหมือนบุคคลธรรมดา (ปรีดี พนมยงค์, 2478)

3. พระยาเทพวิฑูร (นายบุญช่วย วณิกกุล) ได้อธิบายว่า “นิติบุคคล” ได้แก่ คนหมู่ หนึ่งหรือทรัพย์กองหนึ่ง หรือกิจการใดอันหนึ่ง ซึ่งกฎหมายยอมให้มีสิทธิและหน้าที่ เช่น ยอมให้มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์ ยอมให้เป็นเจ้าหนี้หรือลูกหนี้ ยอมให้เป็นโจทก์ จำเลย หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ หมู่คน หรือกองทรัพย์ หรือกิจการที่กฎหมายสมมติให้เป็นบุคคลอีก คนหนึ่ง ต่างหากจากบุคคลที่รวมเข้ากันหรือที่เกี่ยวข้องในกองทรัพย์หรือกิจการนั้น ๆ เช่น สมาคม ห้างหุ้นส่วนที่จดทะเบียน บริษัทจำกัด กระทรวง ทบวง กรม เป็นต้น (บุญช่วย วณิกกุล, 2475)

4. ศาสตราจารย์จิตติ ติงศักทีย อธิบายว่า “นิติบุคคล” คือ บุคคลที่รวมกันทำ กิจกรรมอันหนึ่ง เป็นวิธีการที่จำเป็นต้องมีเพื่อความสำเร็จในกิจการที่บุคคลคนเดียวไม่ สามารถทำให้สำเร็จได้ เช่น กิจการที่ต้องรวมทุนกันทำเป็นจำนวนมาก เป็นต้น กฎหมายจึง ยอมรับให้ภาวะที่มารวมกันนั้นมีสภาพบุคคล มีสิทธิและหน้าที่แยกออกจากแต่ละ คนที่มารวมกัน นอกจากนี้ ก็ยังมีกองทรัพย์สินที่กฎหมายยอมให้มีสภาพบุคคลได้ บุคคลที่

กฎหมายกำหนดขึ้นนี้ไม่ใช่บุคคลธรรมดาที่มีชีวิตจิตใจ กฎหมายเรียกบุคคลดังกล่าวว่า “นิติบุคคล” ซึ่งจะต้องมีกฎหมายบัญญัติไว้จึงจะมีสภาพนิติบุคคลขึ้นได้ แต่ไม่จำเป็นต้องเป็นชนิดที่ระบุไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อาจก่อตั้งขึ้นเป็นนิติบุคคลโดยกฎหมายอื่นก็ได้ (จิตติ ตังศภัทย์, 2522)

5. ศาสตราจารย์ ดร. ชุน ศรียาภัย อธิบายว่า “นิติบุคคล” คือ คณะบุคคล หรือ กองทรัพย์สินรวมกันเข้าและกฎหมายรับรองให้มีสภาพเป็นบุคคลธรรมดา สามารถมีสิทธิ และหน้าที่เช่นบุคคลธรรมดา อาจมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ทำนิติกรรมต่าง ๆ เป็นเจ้าหนี้ ลูกหนี้ เป็นโจทก์ฟ้องคดีหรือ ถูกฟ้องเป็นจำเลยได้ (ชุน ศรียาภัย, 2510)

สำหรับในทางศาลนั้น มีความเห็นว่า “นิติบุคคล” เป็นเพียงบุคคลสมมติโดยอำนาจของกฎหมาย จะดำเนินหรือปฏิบัติงานใด ๆ ตามวัตถุประสงค์ด้วยตนเองไม่ได้ จะต้องดำเนินการหรือปฏิบัติงานโดยผ่านผู้แทนนิติบุคคล นอกจากนี้ นิติบุคคลจะมีขึ้นได้ก็แต่โดยอาศัยอำนาจแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์หรือกฎหมายอื่นก็ได้ (พิสิษฐ์ ศรีสุภา, 2560)

ประเภทของนิติบุคคล

นิติบุคคลแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

ก. **นิติบุคคลตามกฎหมายเอกชน** หมายถึง นิติบุคคลที่เกิดขึ้นจากการแสดงเจตนาโดยสมัครใจของบุคคลที่กฎหมายรับรองให้ก่อตั้งเป็นนิติบุคคล ซึ่งกฎหมายที่รับรองให้ก่อตั้งนิติบุคคลอาจเป็นบทบัญญัติตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หรือกฎหมายอื่น ๆ ก็ได้ นิติบุคคลตามกฎหมายเอกชนนั้น จะเกิดขึ้นเมื่อกลุ่มบุคคลธรรมดาร่วมกันทำกิจกรรมอันใดอันหนึ่ง และเพื่อให้ดำเนินกิจการนั้น ๆ ได้ นิติบุคคลก็จำเป็นที่จะต้องมีทรัพย์สินและมีความสามารถที่จะทำนิติกรรมต่าง ๆ ได้ (Kessler, F, 1943) ดังนั้น เพื่อความสะดวกในการดำเนินกิจการของนิติบุคคล กฎหมายจึงได้กำหนดให้บุคคลดังกล่าวต้องจดทะเบียนเพื่อจัดตั้งนิติบุคคลขึ้นตามกฎหมาย และดำเนินกิจการภายใต้นิติบุคคลเพียงคนเดียวหรือในกรณีที่เป็นการรวมทรัพย์สินที่จัดสรรไว้เป็นกองทุนเพื่อดำเนินกิจการอันใดอันหนึ่ง เช่น เพื่อการศึกษา ศาสนา หรือเพื่อสาธารณะประโยชน์อย่างอื่น โดยมีได้มุ่งหาประโยชน์ เมื่อได้จดทะเบียนตามกฎหมายแล้ว ก็ย่อมเป็นนิติบุคคล เช่น สมาคม มูลนิธิ เป็นต้น นิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จึงเป็นนิติบุคคลที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของเอกชนและไม่มีการใช้อำนาจมหาชน (วิทยา สมบูรณ์, 2560)

ข. **นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน** หมายถึง นิติบุคคลที่เกิดขึ้นจากบทบัญญัติของกฎหมายโดยตรง ได้แก่ กฎหมายมหาชน กล่าวคือ มีพระราชบัญญัติหรือกฎหมายลำดับรอง อาศัยอำนาจจากพระราชบัญญัติกำหนดให้จัดตั้งขึ้นเป็นการเฉพาะ นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน จึงดำเนินกิจกรรมที่เป็นบริการสาธารณะ และมีการใช้อำนาจมหาชน

(วุฒิสาร ตันไชย, 2548) เช่น กระทรวง ทบวง กรม องค์การมหาชนของรัฐ เทศบาล วัต เป็นต้น

ไม่ว่าจะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชน หรือนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน ต่างก็มีสิทธิและหน้าที่เป็นไปตามกฎหมายที่ก่อตั้งนิติบุคคลนั้น ๆ ขึ้น ซึ่งภาพรวมและองค์ประกอบของนิติบุคคลตามกฎหมายเอกชนและนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชนนั้น มีส่วนที่สำคัญ ๆ ซึ่งพอจะสรุปได้ ดังนี้

1. นิติบุคคลจะเกิดขึ้นได้จากทฤษฎีหรือแนวคิด ดังนี้ คือ

ก. ทฤษฎีการสมมติ (Fiction theory) ทฤษฎีนี้ ถือว่านิติบุคคลนั้นเป็นผลแห่งการยอมรับรองโดยกฎหมาย (Maitland, 1900)

ข. ทฤษฎีที่มีอยู่จริงหรือเป็นองคาพยพ Realistic หรือ Organic Theory ถือว่านิติบุคคลเป็นนิติบุคคลที่มีอยู่จริง และมีสถานภาพแยกต่างหากจากบุคคลธรรมดา (A separate legal entity) ตามที่ Professor Friedmann ได้ใช้คำว่า “The real existence of legal person” (Friedmann, 1953)

2. นิติบุคคลจะต้องดำรงคงอยู่ (existence) โดยไม่จำเป็นต้องกำหนดระยะเวลาแต่ประการใด แต่ข้อสำคัญ คือ จะต้องมีความต่อเนื่องหรือสืบเนื่อง (Continuity) รวมความเรียกว่า “Continuous legal existence” (Salmond, 1907)

3. นิติบุคคลจะต้องมีสถานภาพแยกออกจากบุคคลธรรมดา (A separate legal entity) แต่ในขณะเดียวกัน จะต้องมีบุคคลธรรมดาเป็นผู้กระทำการแทน หรือแสดงเจตนา ซึ่งเรียกบุคคลดังกล่าวว่า “ผู้แทนนิติบุคคล (legal representative)” การกระทำของผู้แทนนิติบุคคลจะต้องกระทำภายในขอบวัตถุประสงค์ ข้อบังคับ ขอบอำนาจ กฎหมาย กฎระเบียบ ฯลฯ ที่ชอบด้วยกฎหมาย (พิสิษฐ์ ศรีสุภา, 2560)

4. นิติบุคคลจะต้องเป็นวัตถุแห่งกฎหมายโดยการรับรองของกฎหมาย และนิติบุคคลจะต้องเป็นประธาน หรือผู้มีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย (บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ, 2549)

5. นิติบุคคลจะต้องมีการจัดระเบียบ และมีการบริหารเพื่อจุดมุ่งหมายที่เด่นชัดบางประการ เพราะนิติบุคคลจะต้องมีวัตถุประสงค์ หรือมีเป้าหมายที่เด่นชัดและจะต้องเป็นวัตถุประสงค์ที่ไม่ขัดต่อกฎหมาย เช่น บริษัทจำกัด ประกอบธุรกิจเพื่อแสวงหากำไร สมาคม มีวัตถุประสงค์เพื่อการพบปะสังสรรค์ จัดกิจกรรมกีฬา คนตรีสำหรับสมาชิก มูลนิธิ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสนับสนุนการศึกษา วัฒนธรรม เป็นต้น ถ้านิติบุคคลไม่มีวัตถุประสงค์ นิติบุคคลก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ (Blumberg, 1985)

6. นิติบุคคลจะต้องมีทรัพย์สิน (property) (Millon, 1990)

7. นิติบุคคลจะต้องมีสิทธิ หน้าที่ ความรับผิดชอบ เช่น เป็นเจ้าหนี้ ลูกหนี้ โจทก์ จำเลย เป็นต้น (Kraakman & Armour, 2009)

ความผิดของนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายอาญาของไทย

การพิจารณาความผิดของบุคคลใดนั้น ในประมวลกฎหมายอาญาของราชอาณาจักรไทยได้วางโครงสร้างความรับผิดทางอาญาสำหรับการพิจารณาความรับผิดทางอาญาของบุคคลไว้ในมาตรา 59 ซึ่งมีหลักเกณฑ์ในการวินิจฉัยความรับผิดทางอาญา (วิชฌ วรัญญ, 2562) ดังนี้

ความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล

ในปัจจุบันนี้ จะเห็นได้ว่าในประมวลกฎหมายอาญาของราชอาณาจักรไทย ยังไม่มีบทบัญญัติใดที่บัญญัติถึงความรับผิดทางอาญา ซึ่งเป็นความรับผิดทั่วไปของนิติบุคคลไว้เป็นการเฉพาะ เฉกเช่นเดียวกันกับประมวลกฎหมายอาญาของสาธารณรัฐฝรั่งเศส แต่จะมีบัญญัติเกี่ยวกับความรับผิดของนิติบุคคลไว้ในกฎหมายอื่น เช่น ในพระราชบัญญัติ เป็นต้น และเท่าที่สังเกตได้จากการบัญญัติพระราชบัญญัติต่าง ๆ มักจะมีการบัญญัติถึงตัวผู้กระทำความผิดไว้ชัดเจนบ้าง ไม่ชัดเจนบ้าง บางกฎหมายมีการกำหนดฐานะของผู้กระทำความผิดไว้ชัดเจน บางพระราชบัญญัติแม้แต่ในประมวลกฎหมายอาญาก็ใช้คำที่ระบุถึงตัวผู้กระทำความผิดว่า “ผู้ใด” ซึ่งคำนี้เองที่ได้สร้างปัญหาให้กับผู้ใช้กฎหมายว่าจะให้หมายรวมถึงนิติบุคคลด้วยหรือไม่ ประการใด (วิชฌ อุดมพงษ์, 2561)

ความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทตามกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ ดังนี้

1. กฎหมายที่บัญญัติให้ลงโทษนิติบุคคลโดยตรง เป็นกฎหมายที่กำหนดความผิดและโทษของนิติบุคคลไว้โดยตรง เช่น พระราชบัญญัติกำหนดความผิดเกี่ยวกับห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้าง หุ้นส่วนจำกัด บริษัทจำกัด สมาคม และมูลนิธิ พุทธศักราช 2499 พระราชบัญญัติประกันชีวิต พ.ศ. 2535 ในมาตรา 93 ในส่วนของผู้กระทำซึ่งกฎหมายใช้คำว่า “บริษัท” ความผิดของนิติบุคคลที่บัญญัติไว้ส่วนใหญ่มักเป็นการไม่กระทำการ เช่น ในมาตรา 43 และมาตรา 44 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ประสบภัยจากรถ พ.ศ. 2535 เป็นต้น และโทษที่กำหนดไว้ส่วนใหญ่ก็เป็นเพียงโทษปรับ และผลทางกฎหมายของความผิดประเภทนี้ ศาลก็มักจะลงโทษโดยตรงตามกฎหมายนั้น ซึ่งในทางนิติวิธี ศาลสามารถที่จะตัดสินตามกฎหมายอย่างไม่มีข้อถกเถียงใด ๆ ทั้งสิ้น

2. กฎหมายที่บัญญัติให้ลงโทษผู้ที่มีฐานะอย่างใดอย่างหนึ่ง กฎหมายจะใช้คำกลาง ๆ เป็นฐานะ ๆ เช่นนั้น ซึ่งเป็นได้ทั้งบุคคลธรรมดาและนิติบุคคล เช่น ในพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 มาตรา 53 “ผู้รับใบอนุญาต” พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2535 ใช้คำว่า “นายจ้าง” เป็นต้น ซึ่งผลของการตีความ สามารถตีความไปถึงนิติบุคคลได้ เพราะมีฐานะนั้น ๆ ได้ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ฝ่ายนิติบัญญัติกลับกำหนดโทษไม่สอดคล้อง หรือไม่มีความเหมาะสมกับกรณีที่นิติบุคคลเป็นผู้กระทำความผิด

คือ ไม่แยกออกมาเป็นโทษสำหรับนิติบุคคลให้ชัดเจน ในพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 ที่ใช้คำว่า “นายจ้าง” บัญญัติให้รับผิดชอบและมีการระวางโทษให้มีการจำคุกด้วย ซึ่งมีโทษที่ใช้กับนิติบุคคลได้ ศาลไทยลงโทษนิติบุคคลตามกฎหมายประเภทนี้ แต่ถูกจำกัดโดยสภาพให้ลงโทษได้เพียงโทษปรับ (ฎีกาที่ 480/2524, ฎีกาที่ 674/2520) จึงมีปัญหว่า ถ้ากฎหมายบัญญัติว่าให้ลงโทษจำคุกและปรับ ศาลจะตัดสินอย่างไร จะตัดสินให้รับโทษอย่างไรอย่างหนึ่งก็ไม่ได้ ถ้าจะยกเว้นได้ก็ เพียงโทษปรับ โทษจำคุกจะเว้นมิได้

3. กฎหมายบัญญัติให้ลงโทษบุคคลทั่วไป เช่น ในประมวลกฎหมายอาญาใช้คำว่า “ผู้ใด” ซึ่งเป็นคำกว้าง ซึ่งคำว่า “ผู้ใด” โดยทั่วไปแล้วหมายถึง บุคคลธรรมดาเป็นผู้กระทำความผิดเท่านั้น ตามแนวคำพิพากษาของศาลไทย นิติบุคคลอาจเป็นผู้ใด ซึ่งเป็นผู้กระทำความผิดตามข้อนี้ได้ โดยพิจารณาจากลักษณะความผิด พฤติการณ์แห่งการกระทำ และอำนาจหน้าที่ของนิติบุคคล ประกอบวัตถุที่ประสงค์ของนิติบุคคลเป็นราย ๆ ไป ทั้งนี้ ศาลฎีกาของไทยได้เคยวินิจฉัยว่านิติบุคคลอาจเป็น “ผู้ใด” ได้ หากผู้แทนนิติบุคคลได้กระทำการแทนนิติบุคคลไปภายในอำนาจหน้าที่ของผู้แทนในการดำเนินกิจการตามวัตถุประสงค์ของนิติบุคคล (Intra Vires) ซึ่งก็ต้องถือว่าเป็นการกระทำของนิติ บุคคลเอง ซึ่งมีผลทำให้นิติบุคคลเป็นผู้กระทำความผิดอาญาได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1669/2506) (บุญศรี สุทัศน์ ณ อยุธยา, 2559)

ในทางปฏิบัติ ศาลไทยเองก็ยอมรับที่จะลงโทษนิติบุคคลได้อย่างไม่จำกัด คือลงโทษได้ทั้งตามกฎหมายที่บัญญัติให้ลงโทษนิติบุคคลโดยตรง กฎหมายที่บัญญัติให้ลงโทษผู้มีฐานะอย่างใดอย่างหนึ่ง และกฎหมายที่บัญญัติให้ลงโทษบุคคลทั่วไป เช่น ศาลไทยลงโทษนิติบุคคลในความผิดฐานปลอม หรือเลียนเครื่องหมายการค้า ความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน ความผิดฐานฉ้อโกง ตลอดจน ความผิดฐานฉ้อโกงประชาชน แม้แต่ความผิดที่กระทำโดยประมาทด้วย และแนวคำพิพากษาศาลฎีกาที่ถือเป็นบรรทัดฐานการวินิจฉัยความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลของศาลไทย ได้แก่ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 787-788/2506 (ประชุมใหญ่) ซึ่งในคำพิพากษาศาลฎีกานี้ ศาลได้วางหลักความรับผิดของนิติบุคคลไว้ 3 ประการ คือ

1. บุคคลธรรมดาซึ่งเป็นผู้แทนนิติบุคคลได้แสดงเจตนาซึ่งอยู่ในอำนาจหน้าที่
2. ผู้แทนนิติบุคคลได้แสดงเจตนาไปในการดำเนินการตามวัตถุที่ประสงค์ของนิติบุคคล แต่ทั้งนี้ จะต้องพิจารณาตามลักษณะความผิด พฤติการณ์แห่งการกระทำ และอำนาจหน้าที่ของผู้แทนนิติบุคคลประกอบกับวัตถุที่ประสงค์ของนิติบุคคลเป็นราย ๆ ไป
3. ผู้แทนของนิติบุคคลได้กระทำไปเพื่อให้นิติบุคคลได้รับประโยชน์ของการกระทำนั้น ซึ่ง ตามแนววินิจฉัยของศาลฎีกาไทยนั้น บุคคลที่จะถือว่าเป็นผู้แทนนิติบุคคลที่จะถือเอาการกระทำและ เจตนาของเขาเป็นการกระทำและเจตนาของนิติบุคคลนั้น เช่น เป็น

“ผู้จัดการ” “กรรมการผู้จัดการ” หรือ “หุ้นส่วนผู้จัดการ” เป็นต้น (จารุวรรณ เรื่องจันทร์, 2560)

ความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลในต่างประเทศ

แนวความคิดของนักกฎหมายที่ใช้ระบบกฎหมายในปัจจุบันนี้ ไม่ว่าประเทศที่ใช้กฎหมายจารีตประเพณี (Common Law) เช่น อังกฤษหรือประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย (Civil Law) เช่น สาธารณรัฐฝรั่งเศส เป็นต้น ต่างก็มีความเห็นว่า นิติบุคคลจะต้องรับผิดในทางอาญา ทั้งนี้ เนื่องจากเห็นว่าการขยายตัวของนิติบุคคลมีการขยายตัวกว้างขวางอย่างรวดเร็ว การควบคุมนิติบุคคลจึงเป็นเรื่องที่ควรกระทำ เพื่อป้องกันมิให้นิติบุคคลกระทำการใดซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายและเกิดผลกระทบต่อสังคมโดยรวม การใช้วิธีบังคับความผิดของนิติบุคคลโดยวิธีการทางอาญา จึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะในบางกรณีไม่เป็นการเพียงพอที่จะใช้วิธีการทางแพ่งแก่นิติบุคคลได้ จำเป็นต้องมีโทษ เช่น โทษปรับ หรือริบทรัพย์สินแก่นิติบุคคลบ้าง (Glanville, 1944)

ประเทศที่ใช้ระบบจารีตประเพณี (Common Law)

ก. อังกฤษ

ในอังกฤษนั้นมีความรับผิดชอบอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ ความรับผิดตามกฎหมายจารีตประเพณี (Common Law Offense) และความรับผิดตามกฎหมายลายลักษณ์อักษร (Statutory Offence) ปัญหาว่า นิติบุคคลจะต้องรับผิดทางอาญาตามความรับผิดทั้งสองประเภทเพียงใดหรือไม่ แต่เดิมในอังกฤษมีความเห็นว่า นิติบุคคลไม่อาจมีความรับผิดทางอาญาได้ เนื่องจากเห็นว่านิติบุคคลไม่มีตัวตนและไม่มีชีวิตจิตใจอย่างเช่นบุคคลธรรมดา จึงไม่สามารถไปปรากฏตัวต่อหน้าศาลในการพิจารณาคดีได้ บ้างก็เห็นว่านิติบุคคลไม่มีตัวตนที่จะถูกสอบสวนในคดีอาญาได้ บ้างก็เห็นว่านิติบุคคลไม่อาจรับโทษในความผิดร้ายแรง เช่น โทษประหารชีวิตได้ นอกจากนี้ ยังเห็นว่า นิติบุคคลเป็นเพียงบุคคลที่กฎหมายกำหนดขึ้น ดังนั้น การจะกระทำการต่าง ๆ ก็สามารถกระทำได้ภายในกรอบของอำนาจเท่าที่กฎหมายกำหนดไว้ให้เท่านั้น นิติบุคคลจึงไม่สามารถกระทำความผิดทางอาญาได้ เพราะการกระทำความผิดทางอาญาเป็นเรื่องที่อยู่นอกขอบเขตการกระทำของนิติบุคคล (Ashworth, & Horder, 2013)

เนื่องจากความเจริญของสังคมและเศรษฐกิจที่เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้นิติบุคคลมีบทบาทอย่างมากในการประกอบการต่าง ๆ นิติบุคคลจึงมีความสำคัญ และมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของสังคมในปัจจุบันเป็นอย่างมาก การที่จะไม่ให้นิติบุคคลมีความรับผิดทางอาญา อาจทำให้เกิดความเสียหาย และส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวมได้ ดังนั้น นักนิติศาสตร์ของอังกฤษจึงได้เริ่ม ยอมรับให้นิติบุคคลมีความรับผิดทางอาญาได้

ซึ่งในเริ่มแรกนั้นความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลได้พัฒนาขึ้นจากคำพิพากษาของศาล โดยศาลได้พิพากษาให้นิติบุคคลมีความรับผิดชอบทางอาญาได้ แต่ทั้งนี้ ก็เฉพาะแต่ในความผิดที่นิติบุคคลอาจมีความรับผิดชอบได้เท่านั้น ตัวอย่างเช่น ความผิดฐานละเว้นการ กระทำ (Non-feasance) ซึ่งศาลได้พิพากษานิติบุคคลในคดีแรกในคดี R.V.The Birmingham and Gloucester Ry.Co. (1840). (คดีนี้เป็นคดีที่นิติบุคคลละเว้นการไม่ซ่อมแซมทางหลวงให้อยู่ในสภาพ เรียบร้อยตามหน้าที่ของตนที่ได้รับสัมปทานจากรัฐ) (Ormerod & Laird, 2018) เป็นต้น

นอกจากศาลจะเป็นผู้เริ่มพัฒนาหลักความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลในระยะเริ่มแรก ดังกล่าวแล้ว ฝ่ายนิติบัญญัติเองก็ได้เข้ามามีส่วนช่วยในการพัฒนาหลักความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลดังกล่าว โดยได้ตราพระราชบัญญัติการตีความ ค.ศ. 1889 (The interpretation Act, 1889) ขึ้น สำหรับใช้ในความผิดตามกฎหมายลายลักษณ์อักษร (Statutory offence) ซึ่งการตราพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว เป็นการบัญญัติเกี่ยวกับการแปลพระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่มีโทษทางอาญา ซึ่งในมาตรา 2 (1) แห่งพระราชบัญญัติการตีความดังกล่าว ได้บัญญัติว่า “ในการแปลพระราชบัญญัติต่าง ๆ ซึ่งมีโทษทางอาญาไม่ว่าพระราชบัญญัตินั้น ๆ จะออกใช้ก่อนหรือหลังพระราชบัญญัตินี้ คำว่า “บุคคล” ในพระราชบัญญัติต่าง ๆ นั้น ให้หมายความรวมถึงนิติบุคคลด้วย เว้นแต่จะเห็นได้จากเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัตินั้นว่าต้องการให้เป็นอย่างอื่น” ซึ่งการตราพระราชบัญญัติดังกล่าวขึ้นถือได้ว่าเป็นการแก้ไขปัญหारेื่องความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล สำหรับความรับผิดชอบอื่น ๆ อย่างได้ผลในระดับหนึ่ง (Wells, 2001)

สำหรับความรับผิดชอบของนิติบุคคลตามกฎหมายจารีตประเพณีนั้น แต่เดิมนั้นก็ได้มีข้อโต้แย้ง เกี่ยวกับปัญหาสภาพของนิติบุคคลว่า นิติบุคคลไม่มีตัวตน ดังนั้น นิติบุคคลจึงไม่มีชีวิตจิตใจ เช่นเดียวกันกับบุคคลธรรมดาจึงไม่อาจจะมีการกระทำและเจตนาในทางอาญาได้ นิติบุคคลจึงไม่อาจมีความรับผิดชอบทางอาญาตามกฎหมายจารีตประเพณีได้ อีกทั้งตามแนวคำพิพากษาของศาลก็ไม่เคยปรากฏว่าศาลได้เคยวางหลักทั่วไปให้นิติบุคคลรับโทษในความผิดตามกฎหมายจารีตประเพณีไว้ให้ถือเอาการกระทำของบุคคลใดเป็นการกระทำของนิติบุคคลได้ จึงเกิดปัญหาว่า นิติบุคคลจะต้องรับผิดชอบในการกระทำของตนเอง (personal liability) หรือไม่ เนื่องจากโดยสภาพของนิติบุคคลแล้ว นิติ บุคคลไม่มี mens rea ของตนเอง (Clarkson & Keating, 2010) ดังนั้น จะถือเอาการกระทำและเจตนาของบุคคลใดเป็นการกระทำ และเจตนาทางอาญาของนิติบุคคล ปัญหาดังกล่าวนี้นี้เดิมได้มีการวางหลัก Organic Theory ของนิติ บุคคลไว้ในคดีแพ่ง คดี Lennard's Carrying Co.,Ltd. v. Asiatic Petroleum Co.,Ltd (1915) มาใช้ในคดีอาญาด้วย ซึ่งคดี Lennard's Carrying Co., Ltd. เป็นคดีที่มีความสำคัญอย่างมากเพราะศาล อังกฤษได้วางหลักว่า การกระทำ

และเจตนาของบุคคลที่เป็นองค์กร (Organ) ของนิติบุคคลเท่านั้น จึง ถือว่าเป็นการกระทำ และเจตนาของตัวนิติบุคคลเอง กรณีนี้ จึงเป็นกรณีที่ศาลได้นำหลักกฎหมายในคดีแพ่งมา กำหนดความรับผิดของนิติบุคคลทางอาญาขึ้นใหม่ โดยถือว่า นิติบุคคลเป็นบุคคลสมมติ ตามที่กฎหมายกำหนด และนิติบุคคลสามารถมีความรับผิดทางอาญา อันเนื่องมาจากการ กระทำของตนเองได้ โดยมีต้องอาศัยหลักเรื่องความรับผิดในการกระทำของผู้คนอื่นอีกต่อไป (Glanville, 1944)

นอกจากนี้ ศาลอังกฤษยังได้นำหลัก Organic Theory ในคดีแพ่งดังกล่าวมาใช้ใน คดีอาญาด้วย โดยถือว่าการกระทำและเจตนาขององค์กร (Organ) ของนิติบุคคลเป็นการ กระทำและเจตนาในทางอาญาของนิติบุคคลเองด้วย คดีอาญาคดีแรกที่มี mens rea เป็น องค์ประกอบความผิดและนิติบุคคลถูกพิพากษาว่ามีความผิด คือ คดี R.V.I.C.R. Haulage Ltd. (1944) (Wells, 2001)

ในเรื่องดังกล่าวศาสตราจารย์ Glanville William ได้ประมวลหลักเกณฑ์การ พิจารณาการ กระทำและเจตนาของนิติบุคคลไว้ 2 ประการ คือ 1. การกระทำและเจตนา นั้น ๆ จะต้องเป็นของบุคคลที่ควบคุมนโยบายของนิติบุคคลนั้น ซึ่งโดยปกติ ได้แก่ ผู้อำนวยการหรือผู้จัดการทั่วไปหรือผู้จัดการสาขา เช่น ในคดี R.V.A.C.R. Haulage Ltd. (1944) ดังกล่าวข้างต้นนั้น บุคคลที่ควบคุมนโยบายของนิติบุคคล ก็คือ กรรมการหรือ ผู้จัดการทั่วไป 2. การกระทำนั้นต้องเป็นงานในหน้าที่ (Course of employment) ของ บุคคลมิใช่กิจการที่เป็นกิจการส่วนตัว คือ ต้องแยกการกระทำที่เป็นกิจการของบริษัท (Corporate business) และกิจการที่เป็นกิจการส่วนตัว (Private business) ออกจากกัน คำว่า “งานในหน้าที่” ในที่นี้มีความหมายแคบกว่าความหมายของคำเดียวกันในกฎหมาย แพ่ง แต่ “งานในหน้าที่” นี้ ไม่จำเป็นต้องเป็นการกระทำด้วยเจตนาให้ประโยชน์แก่นิติบุคคล เสมอไป (Williams, 1944)

ข. สหรัฐอเมริกา

เดิมในสหรัฐอเมริกามีความเห็นว่ นิติบุคคลไม่อาจมีความรับผิดทางอาญาได้ เช่นเดียวกับอังกฤษ ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น นิติบุคคลไม่มีจิตใจ ทำให้นิติบุคคลไม่ สามารถแสดงเจตนาทางอาญา ซึ่งเป็นองค์ประกอบความผิดทางอาญาได้ และนิติบุคคลก็ ไม่มีตัวตนด้วย ทำให้ไม่สามารถรับโทษประหารชีวิต หรือโทษจำคุกได้ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อการประกอบกิจการในรูปของนิติบุคคลมีเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน และบ่อยครั้งที่นิติ บุคคลได้ก่อให้เกิดความเสียหาย ซึ่งเป็นความเสียหายที่มักจะกระทบต่อความปลอดภัยของ สาธารณะ ดังนั้น นักกฎหมายส่วนใหญ่จึงเห็นว่า มีความจำเป็นที่จะต้องกำหนดความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล โดยศาลได้เริ่มจากการลงโทษนิติบุคคลใน ความผิดฐานละเว้น การกระทำ เช่น ความผิดที่นิติบุคคลละเลยไม่ซ่อมแซมถนนและสะพาน เป็นต้น ความผิดที่

เกิดจากการกระทำผิดหน้าที่ เช่น ความผิดฐานกีดขวางทางหลวง เป็นต้น โดยความผิดทั้งสองมีลักษณะเป็นความรับผิดเด็ดขาด (Strict liability) เพราะไม่มี Mens Rea เป็นองค์ประกอบ ความผิด (Bucy, 1990) ในปัจจุบันนี้ นิติบุคคลอาจมีความรับผิดทางอาญาตามกฎหมายสหรัฐอเมริกาได้ใน 2 กรณีใหญ่ ๆ คือ ความรับผิดตามหลัก Respondent Superior และความรับผิดตาม Model Penal Code

1. ความรับผิดตามหลัก Respondent Superior หลัก Respondent Superior นี้ นำมาจากหลักความรับผิดในกฎหมายแพ่งลักษณะละเมิด โดยมีสาระสำคัญว่า ตัวการจะต้องรับผิดในการทำความผิดของตัวแทนซึ่งอยู่ในความควบคุมดูแลของตน และได้กระทำการไปภายในขอบเขตแห่งงานที่จ้างด้วย โดยความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลอันเนื่องมาจากการทำความผิดของลูกจ้างเกิดขึ้นจากแนวความคิดที่ว่า เมื่อนิติบุคคลมีความบกพร่องในการบริหารงาน หรือในการสอดส่องดูแลการทำงานของลูกจ้างของตนแล้ว บริษัทก็ต้องรับผิดที่เกิดจากการกระทำของลูกจ้างด้วย

2. ความรับผิดตาม Model Penal Code ความรับผิดตาม Model Penal Code มีรายละเอียดดังนี้

2.1 นิติบุคคลจะต้องรับผิดในกรณีต่าง ๆ ดังนี้

2.1.1 กรณีที่ความผิดนั้นเป็นความผิดเกี่ยวกับการละเมิดกฎหมาย ซึ่งได้แก่ ความผิด เกี่ยวกับความปลอดภัยของสาธารณะ หรือเป็นความผิดตามกฎหมายอื่น ซึ่งได้กำหนดความรับผิดของ นิติบุคคล และเป็นการกระทำโดยตัวแทนของบริษัท ซึ่งกระทำในนามของบริษัทและอยู่ในขอบเขตของงานที่จ้าง หรือ

2.1.2 กรณีที่ความผิดนั้นเป็นการรบกวนการปฏิบัติหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามที่กฎหมายกำหนดให้นิติบุคคลมีหน้าที่ต้องปฏิบัติ

2.1.3 กรณีที่ความผิดนั้นเป็นความผิดที่เกิดขึ้นจากการให้อำนาจการร้องขอ การสั่งการปฏิบัติการ หรือการยินยอมให้กระทำโดยประมาทของคณะกรรมการ หรือผู้บริหารระดับสูงซึ่งกระทำการในนามของบริษัทภายในขอบเขตแห่งงานที่จ้าง

2.2 เมื่อความผิดนั้นเป็นความรับผิดเด็ดขาด นิติบุคคลก็ต้องรับผิดเว้น แต่บทบัญญัติแห่งกฎหมายนั้นจะแสดงให้เห็นเป็นอย่างอื่น (Bucy, 1991)

นอกจากนี้ ในเรื่องของการลงโทษนิติบุคคลในสหรัฐอเมริกา ในปัจจุบันนี้มีการลงโทษนิติบุคคลที่กระทำผิดไว้หลายรูปแบบ ดังนี้ 1. โทษปรับ จำนวนค่าปรับจะคำนึงถึงฐานะการเงินและขนาดของผู้กระทำผิดเพื่อเป็นการตัดมิให้ผู้กระทำผิดได้ประโยชน์จากการกระทำผิด 2. การคุมประพฤติ (Probation) เช่น การให้นิติบุคคลทำงานด้านบริการสังคม หรือช่วยเหลือสังคม (Community Service) 3. โทษริบทรัพย์ เป็นการริบทรัพย์ที่ได้มาจากการกระทำผิดทั้งหมด ซึ่งรวมถึงประโยชน์ต่าง ๆ ที่อวกเยเข้ามาภายหลังด้วย การริบ

ทรัพย์สินยังรวมไปถึงทรัพย์สินของบุคคลภายนอกที่นำมาใช้ในการกระทำผิดด้วย ทั้งนี้ จะไม่ใช่เพียงหลักความไม่มีส่วนรู้เห็นของบุคคลภายนอกในการกระทำผิดมาเป็นเกณฑ์ที่จะรับทรัพย์สินนั้นหรือไม่ แต่จะพิจารณาจากหลักที่ว่าถ้าบุคคลภายนอกนั้น ประมาทไม่จัดหาทางป้องกันตามควรจนทำให้มีผู้เอาทรัพย์สินของตนไปใช้ในการกระทำความผิดบุคคลภายนอกก็ต้องถูกริบทรัพย์สินนั้นไปด้วย 4. การแจ้งผู้เสียหาย (Notice to Victim) เป็นมาตรการในการลดความน่าเชื่อถือของนิติบุคคลอย่างหนึ่ง อาจทำโดยการแจ้งทางไปรษณีย์ หรือประกาศโฆษณาทางหนังสือพิมพ์ หรือสื่อต่าง ๆ 5. การชดใช้ความเสียหาย (Restitution) เป็นมาตรการทางแพ่งอย่างหนึ่ง (Khanna, 1996)

ประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย (Civil Law)

สาธารณรัฐฝรั่งเศส เดิมก่อนที่สาธารณรัฐฝรั่งเศสจะมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญานับใหม่ ค.ศ. 1992 นั้น ไม่ปรากฏว่า มีกฎหมายที่บัญญัติให้นิติบุคคลรับผิดชอบทางอาญาเป็นการทั่วไป ซึ่งทำให้เกิดข้อถกเถียงโต้แย้งกันในทางตำรา เกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล ดังนี้ 1. ฝ่ายที่เห็นว่านิติบุคคลไม่ควรรับผิดชอบในทางอาญาให้เหตุผลในด้านบทบัญญัติของกฎหมายว่า กฎหมายอาญานั้นมุ่งที่จะควบคุมความประพฤติของบุคคลที่เป็นมนุษย์เท่านั้น และหากไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยเฉพาะแล้ว ก็ไม่อาจจะลงโทษนิติบุคคลได้ นอกจากนี้ หากพิจารณาด้านการกระทำและเจตนาแล้ว ก็เป็นการยากที่นิติบุคคลจะมีการกระทำและเจตนาในทางอาญาได้ รวมทั้งโทษต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ ก็ล้วนแต่เป็นโทษที่จะลงแก่นมนุษย์เท่านั้น เช่น โทษประหารชีวิต โทษจำคุก เป็นต้น 2. ฝ่ายที่เห็นว่านิติบุคคลควรรับผิดชอบในทางอาญาเห็นว่า นิติบุคคลเป็นพลังทางสังคมในชีวิตสมัยใหม่ ดังนั้น สภาพที่เป็นอันตรายอาจแสดงออกโดยการกระทำผิดอาญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านกฎหมายพาณิชย์ กฎหมายเกี่ยวกับการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งเป็นกฎหมายด้านเศรษฐกิจ ฝ่ายนี้เห็นว่า แท้ที่จริงแล้วนิติบุคคลประกอบด้วยเจตนาของบุคคลต่าง ๆ ที่มาร่วมประกอบกับเป็นนิติบุคคล โดยการร่วมประชุมดำเนินการ เป็นต้น ดังนั้น นิติบุคคลจึงน่าจะมีเจตนาในทางอาญาได้เช่นกัน โดยจะเห็นได้จากหลักในกฎหมายแพ่งที่ยอมรับให้มีการแสดงเจตนาผ่านทางผู้แทนนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มาตรา 1382 (Hall, 1960)

เพื่อเป็นการจัดข้อโต้แย้ง เนื่องจากกฎหมายไม่ได้มีบัญญัติความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลไว้เป็นการทั่วไป ฝ่ายนิติบัญญัติของสาธารณรัฐฝรั่งเศส จึงได้ทำการแก้ไขประมวลกฎหมายอาญาเสียใหม่ และได้มีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญาฝรั่งเศส ค.ศ. 1992 ซึ่งเริ่มมีผลบังคับใช้วันที่ 1 มีนาคม 1994 ขึ้น และสิ่งหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนในประมวลกฎหมายอาญานับนี้ จะเห็นได้เลยว่า นอกจากการบัญญัติความรับผิดชอบและโทษของบุคคลธรรมดาในความผิดฐานต่าง ๆ ไว้แล้ว ยังปรากฏว่า มีการบัญญัติความรับผิดชอบ

อาญาและโทษของนิติบุคคลไว้เป็นการเฉพาะ แยกต่างหากจากบุคคลธรรมดาด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นเรื่องใหม่ในประมวลกฎหมายอาญาฝรั่งเศส ซึ่งในประมวลกฎหมายอาญาฝรั่งเศสดังกล่าว ได้บัญญัติให้นิติบุคคลในสาธารณรัฐฝรั่งเศส มีความรับผิดชอบทางอาญาเช่นเดียวกันกับบุคคลธรรมดาได้ แต่ก็หาใช้ทุกฐานความผิดไม่ และสิ่งหนึ่งที่มีความชัดเจนในประมวลกฎหมายฝรั่งเศส ก็คือ โทษที่ใช้ลงแก่นิติบุคคลกับโทษที่ใช้ลงแก่บุคคลธรรมดานั้น มีอัตราโทษที่ไม่เท่ากัน โทษที่ใช้ลงแก่นิติบุคคลจะมีอัตราโทษที่สูงกว่าโทษที่บุคคลธรรมดาจะได้รับ (Colson, & Field, 2009)

ในประมวลกฎหมายอาญาฝรั่งเศส เริ่มจากบทบัญญัติทั่วไปก็กำหนดเรื่องของโทษที่จะใช้ลงแก่นิติบุคคลอยู่ใน Book I, Title III, Chapter 1, Section II ซึ่งมีบัญญัติไว้ชัดเจนในมาตรา 131- 37 ถึง 131-49 ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนย่อย ได้แก่ 1. Subsection I Penalties for felonies and misdemeanours 2. Subsection II Penalties for petty offences 3. Subsection III Contents and implementation of certain penalties ใน Chapter 1, Section 1 นั้น เป็นบทบัญญัติที่กล่าวถึงโทษที่จะใช้ลงแก่ผู้กระทำความผิดที่บุคคลธรรมดา ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนว่า การกำหนดโทษในประมวลกฎหมายอาญาฝรั่งเศส มีการแบ่งแยกออกเป็นโทษสำหรับบุคคลธรรมดาและโทษสำหรับนิติบุคคลไว้อย่างชัดเจน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาโทษที่จะใช้ลงแก่ผู้กระทำความผิดได้ นอกจากนี้ การบัญญัติโทษของนิติบุคคลให้มีอัตราที่สูงกว่าโทษสำหรับบุคคลธรรมดานั้น ก็มีผลทำให้การลงโทษนิติบุคคลดูมีสภาพบังคับ (Sanction) โทษที่มีกำหนดไว้ในประมวลกฎหมายอาญา ฝรั่งเศส ค.ศ. 1992 นี้ มีบัญญัติไว้อยู่ใน Section 2 (Penalties Applicable to Natural Persons) ซึ่งแบ่งโทษออกเป็น 2 จำพวก ได้แก่ โทษขั้นอุกฤษโทษ และมียโทษ สำหรับนิติบุคคล และโทษลหุโทษ สำหรับนิติบุคคล (Clarkson & Keating, 2010) จากการศึกษาตามเนื้อหาข้างต้น สามารถสรุปและเปรียบเทียบความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายอาญาของไทยกับต่างประเทศดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลของไทยกับต่างประเทศ

ประเทศ	แนวคิดหลักเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล	การลงโทษและมาตรการที่ใช้
ราชอาณาจักรไทย	ความรับผิดของนิติบุคคลไม่ได้อยู่ในประมวลกฎหมายอาญาโดยตรง แต่มีการบัญญัติในกฎหมายเฉพาะ เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้ประสบภัยจากรถ	โทษมักเป็นโทษปรับ หรือการใช้บทลงโทษที่มีเฉพาะบุคคลธรรมดา โดยให้เป็นความรับผิดตามการตีความในกรณีที่เป็นการกระทำของผู้แทนนิติบุคคล
อังกฤษ	เดิมไม่มีความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล แต่เริ่มพัฒนาผ่านคำพิพากษาของศาลที่ให้นิติบุคคลมีความรับผิด เช่น กรณีไม่ซ่อมแซมทางหลวง	โทษปรับ หรือการริบทรัพย์สินเป็นหลัก เน้นการใช้หลักการ Organ Theory โดยรับเอาการกระทำและเจตนาของผู้บริหารหรือบุคคลที่มีอำนาจตัดสินใจในนิติบุคคลเป็นการกระทำของนิติบุคคลเอง
สหรัฐอเมริกา	นำหลัก Respondeat Superior มาปรับใช้ ซึ่งนิติบุคคลจะต้องรับผิดในกรณีที่มีการละเลยในการควบคุมพนักงานหรือตัวแทนของตน	โทษปรับ คุมประพฤติ การริบทรัพย์สิน และการชดเชยความเสียหายแก่ผู้เสียหายเป็นมาตรการหลัก ซึ่งรวมทั้งการให้บริการสังคม การแจ้งให้ผู้เสียหายทราบเพื่อเป็นการลดความน่าเชื่อถือของนิติบุคคล
ฝรั่งเศส	เดิมไม่มีความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล แต่ปรับประมวลกฎหมายอาญาในปี 1994 โดยกำหนดโทษของนิติบุคคลแยกจากบุคคลธรรมดาอย่างชัดเจน	โทษสำหรับนิติบุคคลรวมถึงโทษปรับในอัตราที่สูงกว่าบุคคลธรรมดา มีโทษขั้นอุกฤษโทษ มั้ยโทษ และลดโทษ สำหรับนิติบุคคลตามความรุนแรงของความผิด

สรุป

แนวคิดและความเป็นมาของนิติบุคคลนั้น นิติบุคคลเกิดจากการรวมกลุ่มของบุคคลเพื่อประกอบธุรกิจหรือกิจกรรมอื่น ๆ ที่มีกฎหมายรับรองให้เกิดสถานะเป็นบุคคลสมมติ ซึ่งมีสิทธิและหน้าที่ต่างจากบุคคลธรรมดาบางประการ เช่น ไม่สามารถกระทำการที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกหรือเจตนาส่วนบุคคลได้ นิติบุคคลจึงมีสิทธิและหน้าที่ภายใต้กรอบของกฎหมายและจุดประสงค์ที่กำหนดไว้เท่านั้น ในส่วนความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลในราชอาณาจักรไทย ปัจจุบันไม่มีบทบัญญัติในประมวลกฎหมายอาญาที่ระบุถึงความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคลโดยตรง การพิจารณาความรับผิดมักเกิดจากกฎหมายเฉพาะที่กำหนดไว้ เช่น พระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับบริษัทหรือสมาคม ซึ่งส่วนใหญ่จะระบุโทษปรับเป็นหลัก แต่ในบางกรณีศาลอาจใช้หลักการที่คล้ายกับกฎหมายจารีตประเพณี โดยพิจารณาการกระทำของผู้แทนนิติบุคคลในฐานะตัวแทนของนิติบุคคล

เอกสารอ้างอิง

- จารุวรรณ เรืองจันทร์. (2560). การเปรียบเทียบความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลในประเทศไทยและสหรัฐอเมริกา. *วารสารกฎหมายปริทัศน์ พนมยงค์*, 6(2), 109-120.
- บุญศรี สุทัศน์ ณ อยุธยา. (2559). ความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลตามกฎหมายไทย. *วารสารกฎหมายอาญาไทย*, 27(3), 45-50.
- วิชัย อุดมพงษ์. (2561). ความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคลในกฎหมายไทยและเปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- วิชญ์ วรรณ. (2562). *กฎหมายอาญาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม.
- Ashworth, A. & Horder, J. (2013). *Principles of Criminal Law* (7th ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Bucy, P.H. (1990). Corporate Criminal Liability: The Last Twenty-Five Years. *American Criminal Law Review*, 27(2), 183-219.
- Clarkson, C.M.V. & Keating, H.M. (2010). *Criminal Law: Text and Materials*. (7th ed.). Sweet & Maxwell.
- Glanville, W. (1944). *The Criminal Responsibility of Legal Persons*. London: Oxford University Press.
- Hall, J. (1960). *General Principles of Criminal Law*. 2nd ed. Bobbs-Merrill.
- Khanna, V.S. (1996). Corporate Criminal Liability: What Purpose Does It Serve? *Harvard Law Review*, 109(7), 1477-1533.
- Ormerod, D., & Laird, K. (2018). *Smith, Hogan, & Ormerod's Criminal Law*. (15th ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Wells, C. (2001). *Corporations and Criminal Responsibility*. (2nd ed.). Oxford University Press.
- Williams, G. (1944). *The Criminal Responsibility of Legal Persons*. London: Oxford University Press.